

ไทดำรำพันถึงเรือนกระดองเต่า: จากขุนเขาเมืองแกงสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย

Tai Dam's Longing for Tortoise Shaped Houses:

From the Highlands of Muang Thaeng to the River Basins of Thailand

ภูมิชาย พันธุ์ไพโรจน์
Poomchai Punpairoj

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี 12121
Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani 12121, Thailand
E-mail: poomchaipp@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเกี่ยวกับการทำความเข้าใจในเรือนกระดองเต่าที่ถูกสร้างและมีวิวัฒนาการมาจากชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไท หลังจากที่บางส่วนของกลุ่มชนนี้ถูกกวาดต้อนหรืออพยพมาสู่ประเทศไทย (สยาม) เมื่อกว่า 200 ปีก่อน รูปแบบของเรือนดั้งเดิมถูกนำมาสร้างที่ถิ่นฐานใหม่ในไทยด้วย โดยเรือนนี้และชาวไทดำถูกชาวไทยเรียกว่าเรือนกระดองเต่าและชาวลาวโซ่งตามลำดับ เรือนกระดองเต่าถูกพบเห็นได้ทั่วไปในหมู่บ้านลาวโซ่ง จนถึงในช่วงเวลาไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา มีการลดปริมาณลงอย่างรวดเร็วจนถึงขั้นเกือบสูญหาย มีการกลายรูปเกิดขึ้นทั่วไปกับเรือนของชาวไทดำ แต่ก็ยังสามารถค้นพบเรือนดั้งเดิมได้ในบางท้องที่ ที่สำคัญคือมีการสร้างใหม่เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม การคงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้เกิดขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทและวัฒนธรรมสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็วและรุนแรง เมื่อเทียบกับการกลายรูปเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวอื่นในประเทศไทย ซึ่งเรือนดั้งเดิมทั้งหมดถูกกลายรูปโดยมีลักษณะร่วมกับเรือนของชาวไทยหรือเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก

วิธีการศึกษาโดยการเปรียบเทียบรูปแบบเรือนตัวอย่างหลายแบบ จากข้อมูลเอกสาร หลักฐานและการสำรวจภาคสนาม รวมถึงมีการเปรียบเทียบกับข้อมูลของชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไทในเวียดนามด้วย เรือนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องคือ เรือนกระดองเต่าดั้งเดิม เรือนกระดองเต่าที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ที่จังหวัดเพชรบุรี เรือนไทดำในเมืองแกง ประเทศเวียดนาม และเรือนพื้นถิ่นไทดำอื่น ๆ ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ รูปทรง องค์ประกอบ วัสดุ โครงสร้าง และการใช้งาน มีการนำข้อมูลจากการบอกเล่าของช่างและผู้อยู่อาศัยเพื่อยืนยันสนับสนุนประเด็นต่าง ๆ

บทความนี้ได้เผยให้เห็นถึง 1) เรือนกระดองเต่าดั้งเดิมที่ใช้เป็นต้นแบบมีทั้งความเหมือนและต่างจากเรือนกระดองเต่าที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ 2) องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญถูกกำหนดและใช้เพื่อสร้างความเข้าใจกับการกลายรูปของเรือนไทดำ 3) การเก็บรักษาความเป็นตัวตนผ่านทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบันของชาวไทดำปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลายในระดับที่สูง เป็นสิ่งยืนยันถึงความสามารถของชาวไทดำในการปรับตัววัฒนธรรมดั้งเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ แม้มีการแปรเปลี่ยนไปตามเวลาและอิทธิพลจากภายนอกชุมชนที่รุนแรงขึ้น ก็ยังสามารถรักษาสืบทอดภูมิปัญญาความรู้สืบลูกหลานได้

Abstract

The purpose of this paper is to investigate the ‘tortoise shell’ houses of the Tai Dam (or Lao Song) in Thailand. These tortoise-shaped houses (TT houses) evolved in the region of Sib Song Chu Tai, in the north western part of Vietnam. In around the 1800s, the Tai Dam’s knowledge of building construction was shifted to Thailand with the migration of the Tai Dam group as the result of war. Since then, a substantial number of TT houses have been constructed and become a distinctive feature of the landscape in Tai Dam communities in Thailand. However, in the last few decades, the amount of TT houses has radically reduced. The transformation of the Lao Song’s houses has been catalyzed by modernization. Nowadays, only a few original houses can still be found in some areas. In addition, reproductions of TT houses were constructed for the cultural exhibition of the Tai Dam ethnic group. The survival and continuation of these houses demonstrates their unique ability to withstand contextual, social and cultural changes. On the other hand, the houses of other Tai-Lao ethnic groups or Tai Dam in Thailand have not only transformed but the original traditional houses have disappeared entirely. All their houses have been altered to fit the standard design of Thai houses, or constructed in a western-influenced style.

Data for this paper were derived from field-surveys and documentary sources. Comparison and typology were used for analysis. The discussion mainly related to four types of houses: the original TT houses, the recently reproduced TT houses, Tai Dam houses in Vietnam, and various types of vernacular houses related to the Tai Dam. Form, shape, construction elements, materials and structure are the main focus areas. Direct discussion groups were also undertaken to explore these issues.

Three issues are revealed as follows: 1) the archetypes of TT houses in the past are not exactly the same as the reproduced buildings, although Tai Dam can construct contemporary reproductions of TT houses with key elements of the originals; 2) the characteristics of the construction elements are defined and interpreted in the transforming context of Tai Dam houses; and 3) the clearly articulated identity in their vernacular architecture shows the Tai Dam’s adaptability to the new context. The Tai Dam have expressed their strong tradition and culture despite the influence of centralization and modernization, successfully handing down their wisdom and heritage to their recent generations.

Keywords

เรือนกระดองเต่า (Tortoise Shaped House)

เรือนหลังคาทรงกระดองเต่า (Tortoise Shell-shaped Roof House)

เรือนไทดำ (Tai Dam’s House)

เรือนลาวโซ่ง (Lao Song’s House)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)

เมืองแก่ง (Muang Thaeng)

สิบสองจุไทย (Sib Song Chu Tai)

1. บทนำ

ชาวไทยดำในประเทศไทยได้แสดงความเป็นตัวตนของชนเผ่าจากดินแดนสิบสองจุไทยอย่างชัดเจน การเปิดรับอิทธิพลจากภายนอกเป็นไปอย่างจำกัดในช่วงแรกแต่มีการเปิดกว้างขึ้นเป็นระยะ หลังจากถูกกวาดต้อนหรืออพยพเข้าสู่ประเทศไทย (สยาม) ในช่วงเวลากว่า 200 ปี ก่อน เนื่องมาจากสงครามระหว่างประเทศหรือสงครามชิงอำนาจกันเองระหว่างกลุ่มในแคว้นสิบสองจุไทย เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ถูกเรียกขานด้วยชื่อที่หลากหลาย ส่วนหนึ่งมีคำว่า “ลาว” นำหน้า เช่น ลาวโซ่ง ลาวทรงดำ ลาวซ่งดำ ฯลฯ เพราะความเข้าใจผิดของชาวไทย เนื่องจากมีการอพยพผ่านประเทศลาว เข้ามาพร้อมกับชาวลาวกลุ่มต่าง ๆ คำเรียกชื่ออีกแบบหนึ่งคือมีคำว่า “ไท” หรือ “ไต” เช่น ไตดำ ไททรงดำ ผู้ไททรงดำ ผู้ไตซ่งดำ ฯลฯ โดยคำว่า “โซ่ง” หมายถึง “ซ่ง” หรือ “ซ่ง” แปลว่ากางเกง

การสืบสานความเป็นไทดำได้รับความสนใจและเกิดการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องจากนักวิชาการ โดยส่วนใหญ่เนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และภาษา ในวงการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในประเทศไทยก็ได้มีบทความที่เกี่ยวกับเรือนไทดำ เนื้อหาในวารสารหรือหนังสือที่เกี่ยวข้องกับบ้านไทยหรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอดีต มักแสดงรูปวาดหรือรูปถ่ายของเรือนลักษณะดั้งเดิมประกอบกับคำบรรยายอย่างใดก็ตาม การศึกษาที่ให้รายละเอียดและความเข้าใจกับเรือนไทดำกลับมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาหลังช่วงทศวรรษ 2540 ที่มีลักษณะเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่หรือระหว่างประเทศ

เรือนไทดำในประเทศไทยมีความหลากหลายทั้งที่เป็นเรือนดั้งเดิมเก่าแก่ (รูปที่ 1) เรือนดั้งเดิมที่ถูกดัดแปลงกลายรูป (รูปที่ 2) เรือนสร้างขึ้นใหม่โดยเลียนแบบเรือนดั้งเดิม และเรือนกลายรูปจากยุคสมัยต่าง ๆ แม้ว่าเรือนไทดำส่วนใหญ่มีรูปทรงภายนอกใกล้เคียงกับเรือนพักอาศัยของชาวไทย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเปิดประเด็นทางสถาปัตยกรรมของชาวไทยดำที่มีความสำคัญแต่ยังขาดการศึกษาที่เพียงพอหรือยังเป็นข้อสงสัย โดยมุ่งเน้นไปที่เรือนไทดำดั้งเดิม ซึ่งเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่า แต่ในบทความนี้จะเรียกให้สั้นลงว่า “เรือนกระดองเต่า” และเรือนไทดำที่สร้างขึ้นใหม่ (เรือนไทดำจำลอง) ประเด็น

รูปที่ 1 เรือนไทดำดั้งเดิมหรือเรือนกระดองเต่าที่บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา: Pinijvarasin, 2011

รูปที่ 2 เรือนไทดำกลายรูปที่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม

ที่มีผู้เก็บข้อมูลศึกษาแล้วหรือมีลักษณะใกล้เคียงกับเรือนพื้นถิ่นของชนกลุ่มอื่นจะไม่ถูกนำเสนอในการศึกษา โดยแบ่งวัตถุประสงค์เป็นสามข้อ คือ

1. แสดงและยืนยันสถานภาพการคงอยู่ของเรือนไทดำดั้งเดิมในประเทศไทยในช่วงเวลาปัจจุบัน หรือประมาณกลางทศวรรษ 2550

2. เปรียบเทียบข้อมูลของเรือนไทดำในประเทศไทยและประเทศเวียดนาม โดยเน้นลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ยังมีข้อมูลหรือประเด็นการศึกษาไม่ชัดเจน คือ ความเป็นเรือนยาว (Long House) ทรงกระดองเต่า (Tortoise Shape) และองค์ประกอบเฉพาะของเรือน

3. เปรียบเทียบข้อมูลของเรือนไทดำดั้งเดิมกับเรือนไทดำที่สร้างขึ้นใหม่ (Reproduction House) โดยเลียนแบบเรือนดั้งเดิม

วิธีการดำเนินการศึกษา มีลักษณะผสมระหว่างการรวบรวมเอกสารและการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับชาวไทดำหรือลาวโซ่งโดยมุ่งเน้นสาระทางสถาปัตยกรรมรวมไปถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. รวบรวมข้อมูลภาคสนามในแหล่งพื้นที่ศึกษาจากการสืบตัวอย่างแบบเจาะจง มีการสำรวจจริงวัดเรือนตัวอย่าง สัมภาษณ์เจ้าของ ผู้อาศัย ช่างในชุมชน และผู้รู้ในชุมชนรวมสามพื้นที่ คือ 1) บ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2553 และเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2554 2) บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2554 และ 3) อำเภอเดียนเบียนง จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม (สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม) เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2553

การเลือกพื้นที่ศึกษาที่บ้านเขาย้อย เพราะเกิดมีการสร้างเรือนไทดำขึ้นใหม่ที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง) เป็นสถานที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว มีการจัดแสดงวิถีชีวิตและกิจกรรมของชุมชน การเลือกพื้นที่ศึกษาที่บ้านแม่ประจันต์เพราะยังมีชุมชนที่มีการรักษาวัฒนธรรมประเพณีอย่างเหนียวแน่น มีเรือนไทดำทั้งแบบดั้งเดิมและกลายรูปจากแบบดั้งเดิม และที่จังหวัดเดียนเบียน (Dien Bien) เพราะเป็นที่ตั้งของเมืองแฉก (หรือแฉก) ซึ่งเป็นดินแดนที่ยังมีชาวไทดำอาศัยอยู่จำนวนมาก ในจังหวัดนี้ ข้อมูลสนับสนุนจากนอกพื้นที่ศึกษาถูกใช้ประกอบในบางส่วนของงานวิเคราะห์ด้วย

3. การวิเคราะห์ข้อมูลใช้รูปทรง เอกลักษณ์ และองค์ประกอบอาคารโดยอาศัยหลักการพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม โดยเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลด้านความเชื่อ มีการเปรียบเทียบข้อมูลจากพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อตอบและสรุปประเด็นการศึกษา

ทั้งนี้ชื่อของบทความนี้ มีคำว่า “รำพัน” พ้องกับชื่อเพลง “ไทดำรำพัน” ที่ได้รับความนิยมในประเทศไทยหลายปี ขับร้องโดยนายกันตัง รัตปากดี หรือ ก.วิเศษ ศิลปินชาวลาวในช่วงเวลาประมาณหลังปี พ.ศ. 2512 มีเนื้อหาเน้นการ “ครวญถึงถิ่น” คือเมืองแฉก แต่ในบทความหมายถึงการพำพิรณนาถึงดินแดนที่ได้จากมา รวมถึงสิ่งแวดล้อมและบ้านเรือนดั้งเดิม ดังมีเนื้อเพลง (Sribus-sara, 1987) บางส่วนว่า

“สิบห้าปีได้เข้า	ห่างแดนดิน
จงอินดูหมู่บ้าน	ดีพอยพัดบ้าน
เฮากันได้ย้ายกันไป	ตุ๊กถิ่นตุ๊กถาน
จงฮักกันเหนอ	ไต่ดำเฮานา”

2. การคงอยู่ของเรือนไทดำในปัจจุบัน

สถานภาพการคงอยู่ของเรือนไทดำดั้งเดิมถูกแสดงใน *สารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในโลก* (Oliver, 2004) มีการเสนอเนื้อหาเรือนกระดองเต่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยแต่ไม่มีการนำเสนอเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศเวียดนาม ศรีศักดิ์ วอลล์โอดม (Wallipodom, 2000) แยกการอธิบายระหว่างเรือนลาวโซ่งและเรือนไทยดำ โดยเรือนลาวโซ่งหมายถึงเรือนไทดำที่อยู่ในประเทศไทย ส่วน เรือนไทยดำ หมายถึงเฉพาะเรือนไทดำที่อยู่ในประเทศเวียดนามเท่านั้น เรือนลาวโซ่งรูปแบบดั้งเดิมมีห้าหรือเจ็ดห้อง แต่ภาพถ่ายประกอบเป็นเรือนกระดองเต่าดั้งเดิมขนาดสามห้อง มีภาพถ่ายเรือนไทดำที่เมืองแฉกขนาดเจ็ดห้อง มีหลังคาเป็นทรงปั้นหยาเปิดจั่ว และถูกอธิบายเพิ่มว่าเป็นเรือนยาว (Long House) ซึ่งยาวได้ถึงสิบห้าห้อง มีการพัฒนามาจากเรือนของพวกข่า

จากการร่วมสำรวจกับศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ และรองศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง ที่จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม ในปี พ.ศ. 2553 มีกลุ่มเรือนไทดำจำนวนมากตามที่ราบเชิงเขา (รูปที่ 3) แต่การสำรวจนี้ไม่สามารถพบเรือนกระดองเต่าหรือเรือนกลายรูปจากเรือนกระดอง

รูปที่ 3 กลุ่มเรือนไทดำตามที่ราบเชิงเขา ที่จังหวัดเดียนเบียน

เต่า ทั้งสองท่านได้เล่าว่า เคยพบเรือนกระดองเต่าอยู่บ้าง จากการสำรวจเมื่อกว่าสิบปีก่อนในพื้นที่เดียวกัน แสดงให้เห็นว่า เรือนไทดำดั้งเดิมที่เป็นเรือนกระดองเต่าในปัจจุบัน ไม่ได้มีสถานภาพการคงอยู่ในเมืองสำคัญของชาวไทดำในประเทศเวียดนามอีกต่อไป แต่กลับมีการปรากฏชัดของเรือนกระดองเต่าที่สร้างขึ้นใหม่และยังสามารถพบเรือนดั้งเดิมที่กลายรูปแล้วในหลายท้องถิ่นของประเทศไทย

เรือนไทดำที่จังหวัดเดียนเบียนในปัจจุบันมีรูปแบบที่เป็นเรือนเดี่ยว ในท้องถิ่นห่างไกลไม่พบการต่อเติมเรือนทางข้าง เรือนเกือบทั้งหมดมีหลังคาเป็นทรงปั้นหยาเปิดจั่ว มุงกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องซีเมนต์ วัสดุโครงสร้างและไม้ใช้โครงสร้างใช้ไม้จริงเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังมีการใช้ไม้ไผ่ในส่วนที่ไม่ใช่โครงสร้างในบางหลัง มากน้อยตามฐานะของเจ้าของเรือน ที่ยังมีการใช้โดยทั่วไป คือ การใช้พื้นปากและผนังดินฉาบบนไม้ไผ่สานเพื่อป้องกันความหนาวเย็น (รูปที่ 4) ในบางหมู่บ้านที่ได้รับอิทธิพลจากส่วนกลางหรือมีการส่งเสริมวัฒนธรรม การท่องเที่ยว อาจมีลักษณะเป็นเรือนแฝดหรือต่อเติมทางข้าง (รูปที่ 5) ทั้งนี้ บางส่วนการปรับปรุงแบบเกิดจากการแทรกแซงในระดับนโยบายรัฐจากระบบคอมมูน (สังคมนิยม) เช่น มีการแจกกระเบื้องมุงหลังคาทำให้ชาวไทดำเลิกใช้หญ้าคาในปัจจุบัน

(ก)

(ข)

รูปที่ 4 (ก) เรือนไทดำที่เป็นเรือนเดี่ยว และ (ข) ผนังดินฉาบบนไม้ไผ่สาน ที่จังหวัดเดียนเบียน

(ก)

(ข)

รูปที่ 5 (ก) เรือนไทดำที่เป็นเรือนแฝด และ (ข) เรือนไทดำมีการต่อเติมทางข้าง ที่จังหวัดเดียนเบียน

ในพื้นที่ประเทศไทย ในประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยเงื่อนไขของสงคราม ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2322 ถึง ปี พ.ศ. 2381 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และคราวปราบฮ่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวไทดำเหล่านี้ได้ถูกส่งมาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเพชรบุรี นอกจากนี้ยังมีการอพยพสู่ประเทศลาวและภาคอีสานอีกหลายครั้ง ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเลย จากการเกิดสงครามชิงอำนาจกันเองระหว่างกลุ่มในแคว้นสิบสองจุไทยระหว่างปี พ.ศ. 2438 ถึง ปี พ.ศ. 2439 และสงครามที่เมืองเดียนเบียนฟูระหว่างปี พ.ศ. 2496 ถึง ปี พ.ศ. 2497

ชาวไทดำในประเทศไทยมีการอพยพโยกย้ายถิ่นจากพื้นที่ตั้งถิ่นฐานเดิมหลังปฏิรูปการปกครองและยกเลิกระบบไพร่ โดยยังมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี จังหวัดอื่นที่พบการตั้งถิ่นฐานชัดเจนคือ กาญจนบุรี ชุมพร นครปฐม นครสวรรค์ ประจวบคีรีขันธ์ พิจิตร พิษณุโลก ราชบุรี เลย สมุทรสาคร สุพรรณบุรี และสุราษฎร์ธานี (Kirdsiri, 2010, p. 83-130) ในปัจจุบัน

เรือนไทดำลักษณะดั้งเดิมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการอยู่อาศัยในประเทศไทยตั้งแต่โบราณยังมีเหลืออยู่บ้าง ส่วนใหญ่ได้ถูกกลายรูปเป็นเรือนที่มีลักษณะผสมผสานกับเรือนไทยหรือสถาปัตยกรรมจากยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ในปรัชญาแนวคิดทางการศึกษาศาสนาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการแปรเปลี่ยนมากกว่าหยุดนิ่งอยู่กับอดีต เรือนกลายรูปเหล่านี้ถูกจัดให้มีคุณค่าในระดับสูงเช่นเดียวกับเรือนลักษณะดั้งเดิม

ในความซับซ้อนของการแบ่งกลุ่มเรือนของชาวไทดำนี้รวมไปถึงเรือนที่ถูกสร้างโดยผสมผสานรูปแบบ เช่น ผังมีลักษณะเหมือนเรือนดั้งเดิมแต่หลังคาคล้ายกับเรือนไทย (รูปที่ 6) นอกจากนี้ยังมีเรือนไทดำที่ถูกสร้างขึ้นโดยไม่มีลักษณะดั้งเดิมตั้งแต่ต้น เช่น สร้างเป็นเรือนไทยประเพณี เรือนบ้านหยา เรือนมะนิลา เรือนบังกะโล ฯลฯ เรือนเหล่านี้แม้จะมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์พื้นถิ่นแต่จะไม่ถูกรวมอยู่ในการศึกษา

รูปที่ 6 เรือนไทดำกลายรูปเป็นเรือนไทยเครื่องสับ ที่บ้านเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมและการกลายรูปของเรือนไทดำที่ถูกค้นพบในปัจจุบัน ยังมีเรือนไทดำหนึ่งหลังที่บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี ถูกกลายรูปไปในลักษณะที่ไม่กระทบกับเรือนดั้งเดิมโดยยังมีการใช้เรือนเป็นที่พักอาศัยจนถึงปัจจุบัน เรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนกระตอมเต่า (รูปที่ 7) สร้างประมาณก่อนปี พ.ศ. 2470 เรือนนี้เป็นต้นแบบในการสร้างเรือนกระตอมเต่าขึ้นอีกหลายแห่ง รวมทั้งกลุ่มเรือนที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง) ในจังหวัดเพชรบุรี (รูปที่ 8) และถูกใช้เป็นตัวอย่างของเรือนดั้งเดิมโบราณในหลายการศึกษา (แล ชื่นฤทัย, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2554)

รูปที่ 7 เรือนกระตอมเต่าดั้งเดิมที่บ้านแม่ประจันต์

รูปที่ 8 กลุ่มเรือนกระตอมเต่าจำลองใช้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง)

เอก แสงอัมพร (Saeng-amporn, 2008) แสดงภาพถ่ายเรือนไทดำดั้งเดิมที่บ้านหนองเข้ อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยอธิบายว่าเป็นเรือนโบราณแต่ไม่มีการเก็บข้อมูลประกอบ มีการสำรวจเรือนไทดำกลายรูป 8 หลังในตำบลหนองปรัง อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เรือนเหล่านี้มีอายุระหว่าง 40 ปี ถึงมากกว่า 80 ปี โดยถูกดัดแปลงต่อเติมจากเรือนดั้งเดิม มีการสัมภาษณ์ ถนอม คงยิ้มละมัย ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมไทดำและผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานไทยทรงดำ (บ้านถนอม) เรือนไทดำกลายรูปชนิดนี้ได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่นถูกเลือกมาใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษา มีผลสรุปเป็นลักษณะทางกายภาพที่ยังคงรูปแบบเดิมและแตกต่างไปจากเดิม การศึกษานี้อยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับปัจจุบัน (พ.ศ. 2554) มาก ข้อมูลส่วนใหญ่เกี่ยวกับการจัดกลุ่มเรือนถูกนำมาจากการศึกษาของโชติมา จตุรวงศ์

โชติมา จตุรวงศ์ (Chaturawong, 1997) จัดกลุ่มแบ่งประเภทของเรือนไทดำร่วมสมัยที่บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็น 4 ประเภท

คือ 1) เรือนไทดำแบบดั้งเดิม 2) เรือนไทดำชนิดที่พัฒนาจากแบบดั้งเดิม 3) เรือนไทดำชนิดที่ได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่น และ 4) เรือนไทดำชนิดที่ได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง โดยเรือนไทดำดั้งเดิมของแล ชั่นฤทัย เป็นตัวอย่างของประเภทที่หนึ่ง เรือนที่ไม่มีลักษณะดั้งเดิมอยู่เลยก็ถูกรวมเป็นเรือนไทดำในตัวอย่างของประเภทที่สามและสี่ เรือนไทดำทั้งสี่กลุ่ม โดยมีการบันทึกและนำเสนอเป็นแบบทางสถาปัตยกรรมอย่างละเอียด รวมถึงมีการวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะระหว่างกลุ่มและเปรียบเทียบกับเรือนดั้งเดิม

การคงอยู่ของเรือนไทดำในประเทศไทยที่ชัดเจนยาวนานกว่าในประเทศเวียดนาม ทั้งประเภทเรือนไทดำแบบดั้งเดิม เรือนไทดำชนิดที่พัฒนาจากแบบดั้งเดิม และเรือนไทดำชนิดที่ได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่น แสดงถึงการมีความผูกพันภายในชนเผ่าของตัวเองเมื่อถูกโยกย้ายถิ่นมากกว่าความผูกพันเมื่ออาศัยอยู่ในดินแดนดั้งเดิม จึงมีความห่วงหาและต้องการเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่สูงกว่า อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับชาวลาวที่เข้ามาในประเทศไทยในลักษณะเดียวกัน เรือนลาวกลับถูกอิทธิพลของชาวไทยเข้าทดแทนได้ง่ายทั้งที่มีระยะทางที่ใกล้กับดินแดนดั้งเดิมกว่า ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือเรือนลาวเวียงในภาคกลาง (Pinijvarasin, 2011) ความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมของชาวไทยดำควรที่จะเป็นสาเหตุสำคัญของความแตกต่างนี้

3. รูปแบบของเรือนไทดำดั้งเดิม

รูปแบบของเรือนไทดำที่ถูกเผยแพร่ในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่คือเรือนที่มีทรงคล้ายกระดองเต่า ซึ่งเป็นเรือนไม้จริงผสมไม้ไผ่ อย่างไรก็ตามรูปแบบดั้งเดิมยังมีลักษณะอื่น ๆ อีกหลายชนิด ถ้าแบ่งตามวัสดุก่อสร้างคือเป็นเรือนไม้ไผ่ เรือนไม้จริงผสมไม้ไผ่ และเรือนไม้จริง เรือนไม้ไผ่ของชาวไทยดำมีลักษณะรูปแบบที่ใกล้เคียงกับเรือนเครื่องผูกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบนที่ราบสูงมีลักษณะคล้ายกัน เช่น เรือนกะเหรี่ยงที่อาศัยในประเทศไทย (รูปที่ 9) เรือนไม้จริงผสมไม้ไผ่ (รูปที่ 10) และเรือนไม้จริง (รูปที่ 11) ที่ถูกพบเห็นในประเทศเวียดนาม ทั้งนี้เรือนไม้จริงผสมไม้ไผ่เป็นเรือนที่ผสมทั้งระบบเครื่องผูกและเครื่องสับ อีกทั้งยังมีการใช้ไม้รวกในส่วนที่ต้องการดัดโค้งหรือรับแรงดึง

การสร้างเรือนด้วยไม้จริงเป็นการสร้างเรือนถาวรที่อยู่ได้นาน สามารถรักษารูปแบบเดิมไว้ได้ดีกว่าเรือนเครื่องผูกซึ่งใช้ไม้ไผ่ เรือนกิ่งไม้จริงและเรือนไม้จริงเป็น

รูปที่ 9 เรือนเครื่องผูกไม้ไผ่ของกะเหรี่ยง จังหวัดตาก

รูปที่ 10 เรือนไทดำไม้จริงผสมไม้ไผ่ที่จังหวัดเตียนเบียนใช้การผูกหวายยึดไม้จริงและไม้ไผ่

รูปที่ 11 เรือนไทดำไม้จริง จังหวัดเตียนเบียน

รูปที่ 12 เรือนไทดำกลายรูปเป็นเรือนร่วมสมัย หลังคามะนิลา ที่บ้านเขาย้อย

รูปที่ 13 เรือนไทดำแบบมีเสากลางเรือนใช้เสาตึกดาเพื่อลดเสากลางเรือนในบางหลัง จังหวัดเดียนเบียน

วิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในประเทศเวียดนาม ขณะที่วิวัฒนาการในประเทศไทย เป็นลักษณะของเรือนกลายรูป (รูปที่ 12) เรือนเครื่องสับ หรือเรือนร่วมสมัยที่รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก

โชติมา จตุรวงศ์ (Chaturawong, 1997) ได้แสดงลักษณะกายภาพของเรือนไทดำในลักษณะผสมผสานทั้งเป็นเรือนกระดองเต่าและเรือนยาว มีความพยายามในการอธิบายที่มาของการที่หลังคาเรือนไทดำในเวียดนามมีหรือไม่มีด้านสกัดโค้งด้วยนิทานพื้นบ้าน บทสัมภาษณ์จากรองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ อธิบายถึงการมีด้านสกัดโค้งเพราะเหตุผลทางด้านวัสดุและวิธีการก่อสร้าง มีการอ้างถึงแนวคิดของรองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วลัโถมกับความเป็นเรือนยาว (Long House) ของเรือนไทดำ อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานของเรือนกระดองเต่าที่พบเห็นและถูกบันทึกเป็นเรือนที่ยาวเกินกว่า 5 ห้อง ในขณะที่เรือนยาวหลายห้องของไทดำที่พบในประเทศเวียดนาม มีลักษณะที่ไม่เป็นเรือนกระดองเต่าหรือไม่มีลักษณะทางรูปทรงและโครงสร้างสัมพันธ์กับเรือนกระดองเต่า เรือนยาวถูกพบได้ชัดเจนในเวียดนามมีถึง 11 ห้อง แต่ในไทยมีความยาวเพียง 5-7 ห้อง ศรีศักดิ์ วลัโถม (Wallipodom, 2000) เขียนว่าแม่ทัพไทยไปปราบฮ่อที่สิบสองจุไทยสมัยรัชกาลที่ 5 เคยพบเรือนยาวขนาดถึงสิบห้าห้อง ทั้งนี้ เรือนยาวของไทดำมีความยาวสำหรับอยู่อาศัยเพียงหนึ่งครอบครัวเท่านั้น เมื่อเทียบกับเรือนยาวในประเทศ มาเลเซียและอินโดนีเซียที่สร้างสำหรับอยู่อาศัยทั้งชุมชน ซึ่งยาวกว่ามาก

นักวิชาการจากเวียดนาม (Dang, 1990, pp. 188-197) ได้แบ่งเรือนไทดำเป็นประเภทมีเสากลาง (รูปที่ 13) และไม่มีเสากลาง เรือนประเภทมีเสากลางบ้านชัดเจนคือเรือนยาวที่พบในชุมชนไทดำในเวียดนาม มีความกว้าง

ด้านสกัดเรือน 3 ช่วงเสากลางยาวระหว่าง 5-7 ห้อง ประเภทไม่มีเสากลางบ้านชัดเจนคือ เรือนเครื่องผูก และเรือนกิ่งไม้จริงซึ่งรวมถึงเรือนกระดองเต่า แม้เรือนกระดองเต่าจะมีเสาโผล่ขึ้นมาที่พื้นเรือน แต่ก็อยู่ใกล้ปีกหลังคาจนยืนไม่ได้ในบริเวณนั้น ต่างจากเสากลางบ้านของเรือนไทดำในเวียดนามที่อยู่ห่างจากผนังประมาณช่วงมุ้งนอนและมีหลังคาสูงระดับคนยืนได้

พัฒนาการของเรือนไทดำในประเทศไทยที่ไม่กลายเป็นเรือนยาวหรือเรือนรูปแบบเหมือนในประเทศเวียดนามเป็นเพราะบริบทที่แตกต่าง เช่น การไม่มีความจำเป็นด้านการป้องกันภัยจากชนต่างเผ่า มีขนาดครอบครัวที่เล็กลงและไม่ได้มีการแทรกแซงหรือสนับสนุนจากนโยบายของรัฐบาล ทั้งนี้ประจวบกับการรับอิทธิพลของเรือนไทยที่ขยายตัวทางข้างเข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นลักษณะใกล้เคียงกับการกลายรูปของเรือนไทย เช่น เรือนแฝดและเรือนหมู่

4. ลักษณะเฉพาะของเรือนกระดองเต่า

ลักษณะเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจนในอดีตก่อนทศวรรษ 2520 คือ หลังคาของเรือนกระดองเต่า (Inpuntung, 2011, pp. 167-187) ที่ใช้เป็นชื่อเรียกเรือนไทดำดั้งเดิมในการศึกษานี้ หลังจากนั้นมีความนิยมในการก่อสร้างเป็นเรือนไทย เรือนทรงปั้นหยาหรือมะนิลา และเรือนทรงบังกะโล โดยเรือนไทดำดั้งเดิมมีชื่อเรียกที่หลากหลายตามแต่นักวิชาการ เช่น อาจถูกเรียกว่า เรือนกระดองเต่า (Tortoise shaped house) เรือนหลังคาทรงกระดองเต่า (Tortoise shell-shaped roof house) ฯลฯ หลังคาอาจถูกเรียกว่า หลังคากระดองเต่าโค้ง (Tortoise' shell-shaped circular roof) หลังคาทรงพัดครึ่งวงกลม (Semicircular fan-

shaped roof) ฯลฯ อย่างไรก็ตามรูปทรงที่มีลักษณะเฉพาะนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบเรือนพิเศษเพื่อรองรับหลังคาที่แตกต่างกันจากเรือนโดยทั่วไป เช่น โครงสร้างหลังคาแบบโค้งที่มีแป้ที่เรียกว่า กวางตูป การจัดผึงเสาที่สอบหัวท้ายเข้ากับผึงและหลังคา ตัวตึงโครงสร้างหลังคาเรียกว่า ไม้ไขว่ขาเปี้ย เสาลักษณะไม้ง่าม รอดยืนยาว ฯลฯ

เรือนไทดำทรงกระดองเต่าได้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนไทดำในอดีต และหลังคาทรงกระดองเต่าก็ได้เป็นสัญลักษณ์ของเรือนอย่างชัดเจนกว่ารูปทรงอื่นใด อย่างไรก็ตามหลังคาโค้งนี้ได้ถูกใช้กับเรือนของชนกลุ่มอื่นด้วยไม่ว่าจะอยู่บนเขา ที่ราบเชิงเขา หรือที่ราบสูง วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (อ้างถึงใน Chaturawong, 1997, p. 63) อธิบายว่าหลังคาโค้งเกิดขึ้นเพราะการก่อสร้างหลังคามุงหญ้าคาโดยไม่ต้องการให้มีกรอบมุ้งซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการรั่ว

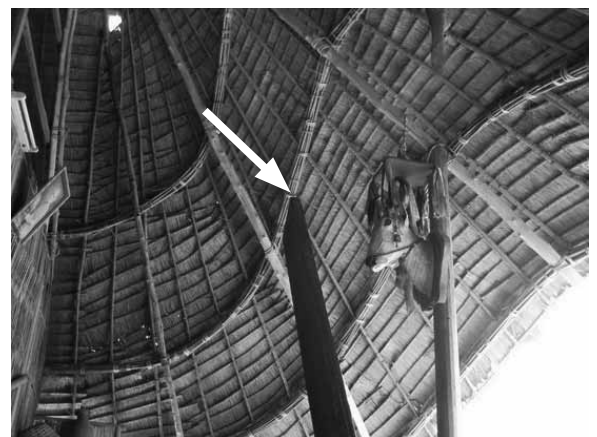
จากข้อสังเกตของผู้เขียน รูปทรงของหลังคากระดองเต่ามีลักษณะที่ยกขึ้นของด้านสกัดและห้อยลงที่ด้านข้าง ใกล้เคียงกับลักษณะการนุ่งผ้าถุงของหญิงไทดำที่เชิดด้านหน้าขึ้นแต่ห้อยลงด้านหลัง ซึ่งอาจเป็นการสะท้อนตัวมนุษย์ผู้สร้างกับสิ่งก่อสร้างที่เป็นแหล่งรวบรวมความต้องการ ความเชื่อ และความรู้ที่สะสมส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษ (รูปที่ 14)

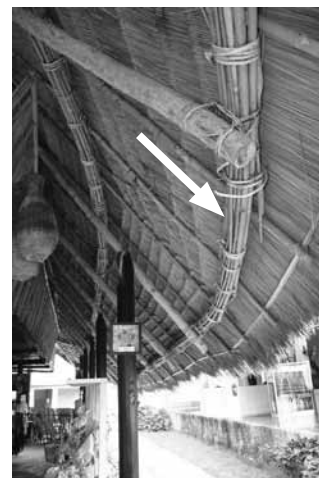
รูปที่ 14 ชาวไทดำแสดงการนุ่งผ้าถุงที่เรือนจำลองที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง)

องค์ประกอบเรือนที่สำคัญของเรือนกระดองเต่า คือ โครงสร้างหลัก ประกอบด้วย กลอน ไม้ชิงบัว (จันทัน) ออกไก่ ช่อ แป กวางตูป เสาตูป เสา ปิง รอด ตง และที่ไม่เป็นโครงสร้าง ประกอบด้วย หลังคา ขอกุด พื้นฟาก ผึง ประตู่ บันได เสา (ที่วางอาหาร เครื่องใช้) เตาไฟ องค์ประกอบเหล่านี้ถูกผูกยึดกันไว้ด้วยหวาย องค์ประกอบส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายเรือนไม้พื้นดินทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่บางองค์ประกอบมีลักษณะเฉพาะตัวมากเพื่อสร้างรูปแบบเรือนที่มีความโค้งสามมิติ

โครงสร้างหลังคาแบบโค้งมีแป้ที่เรียกว่า กวางตูป (รูปที่ 15) แม้เรือนพื้นดินอื่นมีหลังคาโค้ง แต่ไม่มีการปรากฏของกวางตูปที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างสำคัญของหลังคาเรือนไทดำเรือนบางหลังใช้เฉพาะที่ส่วนโค้งหลังคา ด้านหน้าและหลัง บางหลังใช้ด้านข้างแทนที่แปด้วย กวางตูปถูกสร้างขึ้นมาอย่างประณีตและชาญฉลาดจากไม้รวกที่ถูกมัดรวมด้วยกันเป็นลักษณะกลม โดยการเหลื่อมของ

(ก)

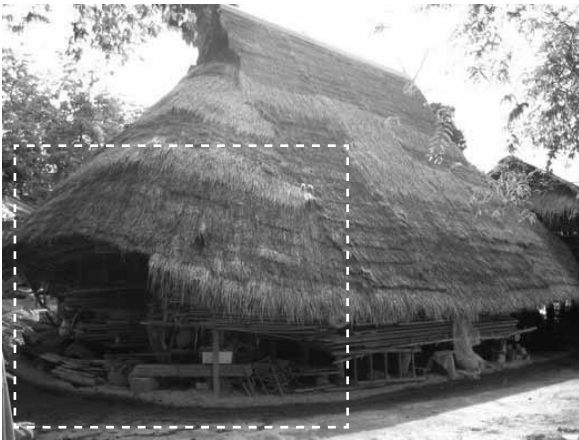

(ข)

รูปที่ 15 กวางตูปที่เรือนจำลองที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง) (ก) บริเวณชานหรือกว้าน (ข) บริเวณชายคา ด้านข้าง

ไม้รวกทำให้สามารถต่อได้ยาวตลอดรอบเรือนไทดำ โครงส่วนนั้นนอกจากทำหน้าที่เป็นแปแล้ว ยังช่วยรัดรอบเสริมให้เกิดความแข็งแรงโดยรวมกับโครงหลังคาทั้งหมด ความแข็งแรงนี้เป็นอุปสรรคสำคัญในการรื้อเพื่อต่อเรือนกระตองเต่าให้ยาวขึ้นในกรณีที่ต้องการขยายครอบครัว สอดคล้องกับหลักฐานภาพถ่ายในอดีตที่ไม่เคยปรากฏเรือนกระตองเต่าเป็นเรือนยาว จากการสัมภาษณ์ที่บ้านเขาย้อย กวางตุ้งที่โดนเผาจากไฟไหม้ติดตัวเองไปบนอากาศและตกลงไถลหลายร้อยเมตรหลังจากไฟไหม้เรือนจำลองหลังเดิมที่ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง)

การจัดฝังเสาสอบเข้าเพื่อให้อับกับหลังคาที่คลุมบริเวณชานหรือกว้าน (ระเบียงด้านหลัง) เป็นลักษณะที่เกิดจากโครงสร้างส่วนโค้งหลังคาที่แฉลบ (รูปที่ 16) ทำให้มีการขยับแนวเสาน้ำและหลังให้แฉลบด้วยเพื่อรับจันทัน ลักษณะการวางเสาสอบเข้านี้อาจใช้เพื่อเป็นข้อสังเกตการดูเรือนไทดำว่าได้กลายรูปมาจากเรือนกระตองเต่าดั้งเดิมหรือไม่ เสาตามแนวนั้นเรียกว่า เสาตูป มีสามต้นทั้งกับเรือนกว้างหนึ่งช่วงเสาและสองช่วงเสา กรณีเรือนกว้างหนึ่งช่วงเสา เป็นการเพิ่มเสาดันกลางเพื่อเสริมรับน้ำหนักหลังคาแนวกึ่งกลางเรือนที่ผุ่ยขึ้น

รูปที่ 16 การจัดฝังเสาตูปบริเวณกว้านที่สอบเข้าเพื่อให้อับกับโค้งหลังคาและฝังเรือนที่เรือนกระตองเต่าดั้งเดิมที่บ้านแม่ประจันต์

ตัวตั้งโครงสร้างหลังคา เรียกว่า ไม้ไขว้ขาเป็ย (รูปที่ 17) เป็นส่วนประกอบของโครงหลังคาแสดงความก้าวหน้าทางช่างของชาวไทดำ ที่คิดระบบการตั้งองค์ประกอบทางโครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมที่เสียบง่ายให้แข็งแรงขึ้น โดยใช้ไม้รวกที่เหนียวและเล็กรับแรงดึง มีลักษณะใกล้เคียงกับโครงทริส (truss) ใช้สายเคเบิลหรือเหล็กขนาดเล็กเพื่อรับแรงดึงโดยไม่เพิ่มขนาดวัสดุโดยไม่จำเป็น ในตัวอย่างเรือนไทยที่บ้านปากกรรณในจังหวัดอยุธยา

รูปที่ 17 ไม้ไขว้ขาเป็ยที่เรือนกระตองเต่าดั้งเดิมที่บ้านแม่ประจันต์

โครงสร้างของเรือนมีการพบค้ำยันไม้เนื้อแข็งเพื่อรับทั้งแรงดึงและแรงอัดในกรณีที่เรือนมีการทรุดตัวจนโครงสร้างบิดเบี้ยวแต่ไม่ได้มีการคิดสร้างตั้งแต่แรกเหมือนเรือนกระตองเต่า

เสาลักษณะไม้ง่าม (รูปที่ 18) เสาง่ามใช้ท่อนไม้ที่มีกิ่งแยกทางข้างเพื่อรับรอด สามารถพบเห็นได้ในเสาของเรือนชาวเขานอื่น ๆ เช่นกัน ใช้เพื่อให้มีความถาวรกว่าเสาไม้ไผ่ซึ่งอาจเป็นลักษณะแบบสามต้นหรือเสาแบบต้นเดียว ถ้าไม่เป็นเสาง่ามจะเป็นเสาตรงที่ถูกเจาะทะลุ มีปิงเป็นไม้เนื้อแข็งหนาประมาณสองนิ้วเสียบ มีลักษณะเป็นทรงโค้งเลียนแบบกิ่งไม้เพื่อทำหน้าที่รับรอด

รูปที่ 18 เสาไม้ลักษณะเป็นไม้ง่ามที่เรือนกระตองเต่าดั้งเดิมที่บ้านแม่ประจันต์

คานหรือรอดเป็นท่อนไม้จริงถากกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณหกนิ้ว ยาวโดยรวมประมาณ 8 เมตร (รูปที่ 19) วางพาดบนเสาง่าม มีการพาดยื่นข้างละประมาณสองเมตร เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยบนเรือนและได้ถุนโดยไม่จำเป็นต้องเพิ่มเสาหรือเพิ่มระยะห่างระหว่างเสา ในทาง

ระบบโครงสร้าง ยังช่วยลดการแอ่นตกท้องช้างของรอดที่พาดระหว่างเสาซึ่งกว้างประมาณ 4 เมตร การยื่นของรอดนี้มีลักษณะคล้ายส่วนที่เรียกว่า เจ็ตตี (Jetty) ของอาคารโครงไม้ในประเทศอังกฤษและประเทศทางยุโรป มีการยื่นตงออกมาจับพื้นไม้และผนังโดยอาคารอาจสูงมากกว่าสองชั้น (รูปที่ 20)

รูปที่ 19 คานหรือรอดยื่นที่เรือนกระดองเต้าดั้งเดิมที่บ้านแม่ประจันต์

(ก)

(ข)

รูปที่ 20 อาคารโครงไม้ที่เมืองออกซฟอร์ด (Oxford) ในประเทศอังกฤษ (ก) มีการยื่นที่ชั้นสองและสาม (ข) ส่วนโครงสร้างพื้นและผนัง

5. เรือนกระดองเต้าจำลอง

การสร้างขึ้นใหม่ (reproduction) ของเรือนกระดองเต้าอาจถูกเรียกว่า การจำลอง (replication) เพราะไม่ได้ถูกใช้เพื่อยุอาศัย แต่เพื่อเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของชุมชนไทดำรวมถึงใช้เพื่อแสดงศิลปวัฒนธรรมของชุมชน มีการใช้วัสดุ การก่อสร้าง ผนังและรูปแบบ ที่ใกล้เคียงกับเรือนกระดองเต้าดั้งเดิม ตรงกันข้ามกับเรือนไทยภาคกลางส่วนใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาถูกใช้เพื่อยุอาศัยจริง มีการใช้วัสดุ การก่อสร้าง ผนัง และสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนบ้านสมัยใหม่ มีความแตกต่างจากเรือนไทยภาคกลางดั้งเดิมมาก แม้จะมีรูปแบบที่เป็นเรือนไทยเมื่อมองอย่างผิวเผิน จึงไม่เหมาะสมกับการเรียกเป็นเรือนจำลอง อย่างไรก็ตาม มีเรือนไทยภาคกลางสร้างขึ้นใหม่บางส่วนถูกใช้เพื่อแสดงสถานภาพหรือฐานะของเจ้าของ ไม่มีการใช้สอยอย่างแท้จริง อาจเรียกได้ว่าเป็นเรือนจำลอง (Punpairoj, 2010, p. 65-79)

การจำลองก่อให้เกิดการสืบทอดหรือการพัฒนาแต่ก็อาจเกิดการสูญเสียลักษณะเฉพาะดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาบางส่วน เรือนกระดองเต้าจำลองหลายแห่งในจังหวัดเพชรบุรีมีประเด็นที่น่าพิจารณา ดังนี้ *ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ (บ้านวัง)* เรือนที่ใช้เพื่อจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและจัดแสดงวิถีชีวิตได้มีการพัฒนาภูมิปัญญาอย่างเหมาะสมกับหน้าที่การใช้สอยใหม่และข้อจำกัดของการหาวัสดุ เช่น ใช้พื้นไม้เนื้อแข็งแทนฟากไม้ไผ่เพื่อรับน้ำหนักนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่ม การเพิ่มความกว้างเรือนทำให้ต้องมีเสาที่ได้ถูกเพิ่มเป็นสองช่วง มีการยื่นรอดลดลงเพราะรอดมีขนาดเล็ก มีการเพิ่มแนวเสาเพื่อรับชายคาที่ใช้จันทันขนาดเล็กแต่กว้างดูขบขนาดใหญ่ แต่ในส่วนอื่น ๆ ที่ควรสืบทอดแต่ขาดหายไป คือ การมีผนังแนวเสาที่ไม่มีการสอเข้าที่ก้านและชาน (รูปที่ 21) ส่วนเรือนจำลองที่บ้านหนองปร่ง (รูปที่ 22) มีการทำชานจากคอนกรีตเสริมเหล็กและผนังก่ออิฐฉาบปูนที่มีลักษณะที่บิดเบี้ยว ก่อให้เกิดความไม่เข้ากันกับวัสดุและรูปทรงของเรือนไม้

ในจังหวัดเตียนเบียน ไม่มีการพบเรือนกระดองเต้าดั้งเดิม แต่พบบ้านพักอาศัยกึ่งปูนกึ่งไม้ที่มีหลังคาต้านสก๊ตเป็นโครงหลังคาเหลี่ยมต่อกันเป็นโค้ง (รูปที่ 23) ตั้งอยู่ริมถนนห่างจากที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิม จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนซึ่งเป็นครู เขามีความตั้งใจที่จะสร้างบ้านให้มีรูปทรงประยุกต์จากเรือนกระดองเต้าในอดีต โดยเน้นที่การทำรูปแบบส่วนหลังคาให้มีความคล้ายกับหลังคากระดองเต้า แต่ด้วยข้อจำกัดของการมุงกระเบื้องดินเผาทำให้ต้อง

(ก)

(ข)

รูปที่ 21 เรือนกระดองเต่าจำลองที่บ้านเขาย้อย (ก) ฝั่งแนวเสา ไม่มีการสอดตัวเข้าที่ก้านและขาน (ข) รอดยึ้นน้อยลง เพิ่มเสารับชายคา

รูปที่ 22 เรือนกระดองเต่าจำลองที่บ้านหนองปรัง มีขานเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก

เปลี่ยนทรงหลังคาเป็นเหลี่ยม วัสดุก่อสร้างอาคารในส่วนอื่นเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กที่ขานและไม้จริงที่อาคาร ผังอาคาร โครงสร้าง การวางเสามีลักษณะเหมือนเรือนไทดำ โดยทั่วไปในจังหวัดเตียนเบียน อาคารหลังนี้เป็นตัวอย่างที่ไม่ได้พบโดยทั่วไป แม้จะมีความไม่เข้ากันของวัสดุและรูปทรงในหลายจุด แต่ด้วยที่ตั้งริมถนนใหญ่และมีการผสม

(ก)

(ข)

รูปที่ 23 บ้านพักอาศัยที่จังหวัดเตียนเบียนมีหลังคาคล้ายหลังคากระดองเต่า (ก) มีขานเป็นคอนกรีตและก่ออิฐฉาบปูน มีชอกุดบนหน้าจั่ว (ข) การมุงกระเบื้องดินเผาทำให้ต้องเปลี่ยนทรงหลังคาเป็นเหลี่ยม

ผสานรูปแบบในอดีตกับเรือนไทดำในปัจจุบันจนมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวไทดำสมัยใหม่ จึงอาจเป็นอาคารที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดการสร้างขึ้นใหม่หรือการจำลองของเรือนกระดองเต่าในย่านนั้น

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการที่ชาวไทดำในประเทศไทยที่ถูกกวาดต้อนมา หวนคิดถึงบ้านเกิดที่ดินแดนสิบสองจุไทย ชาวไทดำเหล่านี้ได้พยายามสร้างสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้ใกล้เคียงกับแหล่งที่พวกเขาจากมา โดยเก็บรักษาและใช้สิ่งที่นำติดตัวซึ่งรวมไปถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัยแบบเรือนกระดองเต่า เรือนไทดำรูปทรงนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการรำลึกและแสดงลักษณะเฉพาะของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพร่วมไปกับการคงวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม เมื่อยุคสมัยเปลี่ยน มีการปรับตัวยอมรับอิทธิพลจากนอกชุมชนมากขึ้น เกิดการกลายรูปของเรือนในรูป

แบบต่าง ๆ ชาวไทดำก็ยังสามารถสืบทอดภูมิปัญญาทางช่างของตัวเอง โดยสร้างเรือนกระดองเต่าจำลองขึ้นในหลายชุมชน ทำให้คุณค่าและความสำคัญของชุมชนและเรือนไทดำในประเทศไทยยังอยู่ในระดับที่สูง ในขณะที่ในพื้นที่ศึกษาในประเทศเวียดนาม ไม่มีการปรากฏของเรือนกระดองเต่ารวมถึงเรือนกลายรูปหรือเรือนจำลอง เรือนไทดำในปัจจุบันไม่ได้มีความใกล้เคียงกับลักษณะดั้งเดิม ขาดพัฒนาการ ไม่มีการสืบทอดรูปแบบและภูมิปัญญาทางช่าง

เรือนไทดำดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ในอำเภอแม่ประจันต์ และอาจรวมถึงในท้องถิ่นอื่นที่ยังขาดการเก็บข้อมูล ได้ถูกใช้เป็นกรณีศึกษาต้นแบบเพื่อการศึกษาและสร้างเรือนจำลองในชุมชนไทดำหลายแห่งในจังหวัดเพชรบูรณ์ตลอดมา แต่ยังคงขาดการสนับสนุนในด้านนโยบาย การช่วยดูแลบำรุงรักษาจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้ต้องดำเนินการโดยนักวิชาการที่เข้าใจในชุมชนและเรือนพื้นถิ่นเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การศึกษาของนักวิชาการที่มุ่งเน้นไปเฉพาะเรือนอายุมาก อาจทำให้ผลการศึกษาใกล้เคียงกับผลการศึกษาในอดีต เป็นการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เท่านั้น จึงควรเพิ่มและเน้นข้อมูลแสดงลำดับขั้นของพัฒนาการซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจและเห็นในคุณค่าของเรือนกลายรูป เช่น ช่วงเวลาของการต่อเติมเรือนในส่วนต่าง ๆ และการให้รายละเอียดการกลายรูปจากลักษณะดั้งเดิม ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับเรือนไทดำในกลุ่มที่กว้างกว่า

การพิจารณาถึงองค์ประกอบเรือนที่เป็นโครงสร้างเอกลักษณ์ของเรือนกระดองเต่า คือ กว้างตึกและเสาตึก ทำให้สามารถสรุปได้ว่า เรือนกระดองเต่าไม่ได้มีลักษณะ

ทางโครงสร้างที่เหมาะสมกับการเป็นเรือนยาวซึ่งมีการต่อเติมเพื่อรองรับการขยายตัวของครอบครัว การศึกษาไม้ไขว้ขาเปียและการยื่นของรอดทำให้ตระหนักถึงความก้าวหน้าในทางช่างของชนกลุ่มนี้ที่แสดงความเข้าใจระบบโครงสร้างและสามารถใช้วัสดุได้อย่างเต็มที่ เรือนกระดองเต่าจำลองจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงการรื้อฟื้นในปัจจุบันต่อบ้านเมืองเดิมในอดีตที่จากมาของชาวไทดำ ทั้งนี้ การปรากฏของการสร้างขึ้นใหม่ (reproduction) ของเรือนกระดองเต่าโดยมีความพยายามคงรูปแบบเดิม แต่ปรับเปลี่ยนวัสดุและโครงสร้างในหลายจุดอย่างสมเหตุสมผลเป็นส่วนใหญ่ แสดงถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ๆ ความเข้มแข็งในการคงความเป็นตัวตนและการสืบทอดของชาวไทดำในประเทศไทยนี้ เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การบันทึก ศึกษา และเผยแพร่ เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลให้แก่วชาวไทดำและผู้สนใจทั้งในและต่างประเทศ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในชุดโครงการวิจัยศาสตราจารย์วิจิตรดีเด่น ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ หัวข้อ “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย” (A part of the research project on “Holistic study for the adaptability in the different context of Tai-Lao ethnic in the central region basin of Thailand”)

References

- Chaturawong, C. (1997). *เรือนไทดำ: กรณีศึกษาเพชรบุรี* [Tai Dam: A case study in Phetchaburi]. Master of Architecture Thesis, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Dang, B. V. (1990). Some questions on tay and Thai ethnos histories and main cultural features. *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, 188-197.
- Inpuntung, V. (2011). การกลายรูปในเรือนลาวโซ่ง [Transformation of Lao Song's houses]. *Na Jua: Journal of the Faculty of Architecture Silpakorn University*, 7(July-August), 167-187.
- Kirdsiri, K. (2011). ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศไทย [Historical background of Tai-Lao settlement and movement to Thailand]. *Na Jua: Journal of the Faculty of Architecture Silpakorn University*, 7(July-August), 83-130.
- Oliver, P. (2004). *Encyclopedia of vernacular architecture of the world*. UK.: Cambridge University Press.
- Pinijvarasin, W. (2011). บ้านพื้นถิ่นลาวเวียง...ที่บ้านเลือก [Vernacular houses of Lao Viang at Ban Leug]. *Na Jua: Journal of the Faculty of Architecture Silpakorn University*, 8(July-August), 217-234.
- Punpairoj, P. (2010). การปรับเปลี่ยนความเข้าใจในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่ [Recalibrating the new Thai architecture]. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 7(2), 65-79.
- Saeng-amporn, A. (2008). *คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นไทดำ: กรณีศึกษา ตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี* [Architectural qualities and values of Tai-Dam vernacular house: Case study of Tai-Dam village, Nhong-Phrong, Petchaburi]. Master of Architecture Thesis, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani, Thailand.
- Sribusara, M. (1987). *ไทดำรำพัน* [Tai Dam's longing]. Bangkok, Thailand: Bhannakij Publishing.
- Wallipodom, S. (2000). *เรือนไทย บ้านไทย*. [Traditional Thai house]. Bangkok, Thailand: Muang Boran.